

Critical Analysis of Two Contradictory Approaches in The Formation of Mystical Works

Ali Seraj^{1*}

Received: 22/04/2021

Accepted: 02/10/2021

* Corresponding Author's E-mail:
ali.seraj@neyshabur.ac.ir

Abstract

Following the foundations of the flow of modernity and the positivism paradigm on the level of human life, moral crises in various dimensions and social anomalies were formed in the epistemology of relativism in the Western world. Consequently, its intellectual foundations of thought were strongly criticized by rival schools, even in the West itself. On this basis, the leaders of the capitalist system, in order to cover their weaknesses, and to consolidate their epistemic foundations with another element called mysticism, have tried to consolidate their attitude and worldview. In this research by adopting a descriptive-analytical method based on interpretive approach, ten works from the most prominent mystical-educational novels of the world (blade edge, Siddhartha, Jonathan Sea Bird, Magic Mountain, World Sophie, and Warrior of the Light, Little Prince, and Three Thousands with Murray, Mystery and Heavenly Prophecy) have been selected to be investigated. The findings of the study indicated that the themes and content of selected works can be categorized in two opposing groups. The first group is critical to the capitalist system and tries to provide a way out of the crisis, while the other defends the capitalist system and its cultural and social values, which led to the formation of mystical and quasi-mystical works in the West.

1. Associate Professor of Persian Language and Literature, Neyshabur University.
<https://orcid.org/0000-0001-5851-0933>

Keywords: Scientific developments, humanism, epistemic crises, prominent mystical works

Extended abstract

Introduction: Renaissance and Capitalistic attitudes conduced to fundamental socio-cultural changes in the modern man's life. In spite of its positive achievement, this intellectual paradigm introduced culturally and psychologically negative and contradictory dimensions into human life. Of the most important consequences of this approach in human life one can point to is prioritizing the burgeoning individualism, utilitarianism, and hedonism (Gardner, 1386), giving precedence to pure rationalism, alienation, and reification (Emamjom'e et al, 1395, pp. 204-207; Sadeghi, Fasa'ei, and Erfanmanesh, 1394, pp. 65-70) and various social misdemeanors like war crimes, social delinquencies, terrorism and carnages. Various approaches have emerged to help humanity out of the status quo. The epistemic frameworks of Postmodernism and Critical Theory were among the approaches which depicted a satisfactory structure to emancipate human beings from the existing state of affairs (Haghighat, 1392, pp. 518-520; Lacht, 1377, p. 286). Some of the social scientists started critiquing this development. For example: Max Weber called prioritization of pure rationalism the iron cage of bureaucracy and human alienation (1982, pp. 187 -179). If we consider literature as a prism reflecting the desires and the needs of man, one of the boldest spectrums and greatest functions of this imaginative prism is to reflect the shared human emotions, insights and beliefs of which those works of literature which have attained the status of a masterpiece could bear the onus of such an undertaking *comme il faut*. Hence, of the most valuable sources for reading are masterpieces of which anthropomorphic concerns were the drive for their creation. What is being pursued in this study is to investigate the

evaluation of human nature in the significant mystical works of the twentieth century. The main problem is the issues these works are dealing with which made the audience overwhelmingly welcoming for them.

Methodology: The resonant clash between the two paradigms of positivism and interpretivism in social sciences has been manifested in terms of several binaries concerning ontological, epistemological, anthropomorphic and methodological features of these two approaches. The method this study adopted was that the author has tried to selectively pick the various and significant works in this genre which were written through an analytical and critiquing angle and at the same time investigate the cultural, social and literary developments of western world comprehensively. After describing and analyzing the content of these works with an interpretivist outlook, the author examined and surveyed the socio-literary situation of the western world at that time which had led to the creation of the aforementioned works.

Findings/Conclusion: Scientific and epistemological development which is among the aftermaths of scientific and industrial revolution of the Twentieth Century has brought about two mystical approaches in the fictional works of world's eminent writers:

1. The dominant network which reins over the contemporary world of ours, has created and promoted a secular type of mysticism (a blending of oriental mysticism with a mixture of ideas from occidental schools of thought like humanism and secularism). This has led to the creation of works like Paulo Coelho's *The Alchemist* and *The Warrior of Light* and Rhonda Byrne's *The Secret* and *The Magic* and James Redfield's *The Celestine Prophecy*. Some of these works like Coelho's and Byrne's were

among the world bestsellers and found international fans and readership. The following are among their characteristics:

- A) All of them has a polished appearance which is very similar to Islamic mysticism, but they are quite dissimilar in their intentions and method. The aforementioned works are all concerned with the realization of worldly and materialistic goals; bridging the gap caused by estrangement of man from religions and restoring her spiritual and physical abilities.
 - B) These works manifest a kind of mystical journey which take as its core belief the idea that human thoughts have a magnetic ability and is capable of bringing change to her life. Good thoughts like hope, belief, and optimism can beget happiness and wealth while bad thoughts such as negativity, fear, and anger hinder happiness and felicity.
 - C) Every person's fate is a direct result of her or his own thoughts and actions. Each person can achieve her or his goals through perseverance, hard work and good feeling.
 - D) Of other mutual and common themes and teachings between these works and Persian mystical and didactic literature we can pinpoint the love-centeredness of creation, cosmic and humanistic interaction and correspondence, universal language of signs, carpe diem, perseverance of the traveler [in the spiritual journey], the necessity of an old wise mentor, and the necessity of concurrence with fate.
 - E) The primary goal in these works is to attain earthly riches and worldly position; something which is utterly abhorred to Islamic mysticism.
2. The next group includes works which following the prevalence of Modernity and the dominance of absolute positivism-relativism over epistemology of human life, endeavor to undermine the status quo and offer a favorable order in its stead. Among these works

we can highlight didactic-mystical novels such as Somerset Maugham's *The Razor's Edge*, Hermann Hesse's *Siddhartha*, Jostein Gaarder's *Sophie's World*, Antoine de Saint-Exupéry's *The Little Prince*, Mitch Albom's *Tuesdays with Morrie* and Richard Bach's *Jonathan Livingston Seagull*. The major features of these works are:

- a) Going through past and present in order to fathom the meaning of life: modern world is unable to tackle its spiritual crises due to overrating reason and too much dependence on technology and materialism.
- b) Critique of materialism: rationalism, scientism, humanism, individualism, secularism, and materialism are the most important tenets of Modern World.
- c) The role of love in life: loving is the root of eternity.
- d) Tranquility and satisfaction: one of the lost elements of the modern person's life is peace of mind and equilibrium and this has led to her/his anxiety and distress which in its own turn is the reason why psychologists and sociologists consider it the main psychological disorder of our time. In spite of all industrial advancements, a human being who has lost her/his connection to the nature, universe, and essence of being is bewildered and distraught. S/he tries to entertain oneself with friendship, love, satisfying her carnal needs, enjoying oneself and having fun, etc. so that s/he can find tranquility but her/his existential anxiety remains in place and is not gone.
- e) Thinking about death: one of the main mythological and religious issues in the mankind's life throughout history has been the question of death. Fearing death, some (materialists) deem it to be the end of life. In mysticism, however, death is not the end of life but is the beginning of the eternal life of human soul.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقاله پژوهشی

DOR: 20.1001.1.20080360.1400.14.55.5.0

تحلیل انتقادی بر دو رویکرد متناقض در شکل‌گیری آثار عرفانی

(مطالعه موردی ده اثر شاخص قرن بیستم)

سیدعلی سراج^{۱*}

(دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۲ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۱۰)

چکیده

ادبیات و به‌طور اخص رمان آینه تمام‌نمای تحولات فکری، فرهنگی و سیاسی جوامع مختلف از جمله دنیای غرب بوده است. مسئله پیچیده و غامض دنیای غرب موسوم به مدرنیته و عصر روشنگری و پیامدها و دستاوردهای آن طی چند سده اخیر، محور ادبیات، داستان‌ها، رمان‌ها و صنعت فرهنگ بوده است. جریان مدرنیته و حاکمیت پارادایم پوزیتیویسم، بازخوردهای فکری، فلسفی و معرفتی مثبت و منفی در ساحات زندگی بشری ایجاد کرد. در پاسخ به مهم‌ترین پیامد تحولات فکری - معرفتی مذکور، یعنی نسبت‌انگاری معرفتی و کم‌رنگ شدن امور قدسی و فرابشری در زندگی انسان مدرن، راهبردهای مختلفی در دنیای غرب به‌کار گرفته شد. الگوهای عرفانی - تعلیمی از جمله رویکردهایی است که در جهت آسیب‌شناسی و ارائه راهکار برای وضعیت بحران‌زده بشر در حوزه‌های فرهنگی، فکری و اجتماعی، بازتولید آرامش روحی - روانی، تحکیم پایه‌های معرفتی و رفع عطش معنوی انسان‌ها، از سوی برخی

۱. دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه نیشابور، نیشابور، ایران (نویسنده مسئول)

* ali.seraj@neyshabur.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0001-5851-0933>

نویسندگان به کار گرفته شد. در پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی، ده اثر عرفانی - تعلیمی جهان شامل لبه تیغ، سیدارتا، جانانان پرنده دریایی، کوه جادو، جهان سوفی، سلحشور نور، سازده کوچولو، سه شنبه‌ها با موری، راز و پیشگویی آسمانی بررسی شد. یافته‌های پژوهش با رویکرد تفسیری حاکی از آن بود که درون‌مایه‌ها و محتوای آثار منتخب در دو سطح مقابله و منتقد نظام سرمایه‌داری و ارائه راهکار جهت برون‌رفت از وضعیت بحران‌گونه انسان مدرن و دیگری دفاع از نظام سرمایه‌داری و ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی آن بود که به نگارش آثار عرفانی و شبه‌عرفانی منتهی و منجر شد.

واژه‌های کلیدی: مدرنیته، انسان‌گرایی، بحران‌های معرفتی، آثار عرفانی.

۱. مقدمه

رنسانس و نگرش‌های نظام سرمایه‌داری تغییرات زیربنایی فرهنگی - اجتماعی را در زندگی انسان مدرن ایجاد کرد. این پارادایم فکری و معرفتی به‌رغم دستاوردهای مثبت، ابعاد منفی متناقض روحی - روانی و فرهنگی را در زندگی انسان‌ها ایجاد کرد. مبنا قرار گرفتن مقولاتی چون رشد فزاینده فردگرایی، منفعت‌طلبی، لذت‌گرایی (گاردنر، ۱۳۸۶)، مبنا قرار گرفتن عقلانیت ابزاری صرف، از خودبیگانگی و شیء‌وارگی انسان‌ها، و انواع کج‌رفتاری‌های اجتماعی چون جنایت‌های جنگی، تبهکاری اجتماعی، ترور و کشت و کشتار از جمله مهم‌ترین پیامدهای این رویکرد در زندگی بشر مدرن شد (امام‌جمعه‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۰۴ - ۲۰۷؛ صادقی فسایی و عرفان‌منش، ۱۳۹۴: ۶۵ - ۷۰). برای برون‌رفت از وضع موجود، دیدگاه‌های مختلفی شکل گرفت. نظام معرفتی پست‌مدرنیسم و مکتب انتقادی از جمله رویکردهایی بودند که در قالب رهایی انسان‌ها از وضع کنونی، مسیر مطلوبی ترسیم کردند (حقیقت، ۱۳۹۲: ۵۱۸ - ۵۲۰؛ لچت، ۱۳۷۷: ۲۸۶). برخی از علمای علوم اجتماعی به نقد دستاوردهای این تحولات پرداختند، برای مثال مکس وبر (۱۹۸۲: ۱۷۹ - ۱۸۷) پیامد مبنا قرار گرفتن عقلانیت

ابزاری را به قفس آهین بروکراسی و از خودبیگانگی انسان‌ها نام‌گذاری می‌کند. گئورگ زیمل (۱۳۷۳: ۳۲۵) از وضعیت موجود به تراژدی فرهنگ یاد می‌کند. آنتونی گیدنز (۱۳۹۲: ۴۸) از وضع موجود به‌عنوان مدرنیته متأخر یاد می‌کند. مکتب فرانکفورت و در رأس آن، کسانی چون هابرماس و مارکوزه، با نگاه و نگرشی نئومارکسیستی توجه صرف بر عقلانیت ابزاری را عامل اصلی وضع موجود مطرح کرده‌اند که به شیء‌انگاری بشر منتهی شده است. لذا، در انتقاد از نهادینگی صنعت ابزاری فرهنگ، بر گفتمان و عقلانیت ارتباطی تأکید دارند. از سوی دیگر مکتب پست‌مدرنیسم بر مبنای توجه بر منطقی تفاوت، با اندیشه‌های خودبنیادی و دیگرستیزی حاکم بر دنیای غرب مناقشه کرد و کوشید مبتنی بر نگاه تکثرگرایی معرفتی و فرهنگی، بحران معنا را در زندگی سیاسی - اجتماعی انسان مدرن حل کند (نش، ۱۳۸۹: ۲۳ - ۳۰؛ احمدی، ۱۳۷۴: ۳۸۸؛ نوریس، ۱۳۸۰: ۸).

در مجموع شاکله گفتمان حاکم بر دنیای مدرن غرب را رنسانس و مؤلفه‌های محوری آن (اومانیزم یا انسان‌گرایی افراطی، لیبرالیسم یا اصالت افراطی به آزادی، سکولاریسم یا قدسیت‌زدایی از ساحات اجتماعی انسان‌ها و ...) تشکیل می‌دهد. مجموعه تحولات مذکور در خدمت ساختن بهشتی برپایه از خدا در عرصه خاک قرار گرفتند و معنویت گمشده اصلی زندگی انسان‌ها شدند (شفیعی سروستانی، ۱۳۸۵: ۱۵؛ لطیفی و استکی، ۱۳۹۳: ۹۰).

اگر ادبیات را منشوری منعکس‌کننده نیازها و آمال آدمی بدانیم، یکی از پرننگ‌ترین طیف‌ها و بزرگ‌ترین کارکردهای این منشور خیال‌انگیز، بازتاب احساسات، ادراکات و باورهای مشترک انسانی است که از میان همه آثار ادبی آن‌ها که به درجه شاهکاری نائل شده‌اند، این مهم را بیش و به از دیگر هم‌رسته‌های خود به‌جا آورده‌اند. از همین

رهگذر، یکی از برترین منابع برای مطالعه بشر، شاهکارهای است که دغدغه‌های انسان‌شناختی ایشان، محرک خلق چنین کلان‌آثاری شده است.

آنچه در این پژوهش تعقیب می‌شود بررسی طرز تلقی از ذات و طبع بشری در آثار برجسته عرفانی قرن بیستم است. این آثار بیشترین بازتاب را در زمانه خود داشته‌اند. مهم‌ترین مسئله این است که این آثار چه موضوعی را مطرح می‌کنند که این همه مورد استقبال مخاطبان قرار گرفته‌اند؟

تا آنجا که جست‌وجوی نگارنده نشان می‌دهد پژوهشی مشابه با دامنه تحقیق کنونی سابقه ندارد. در باب تحقیقات تطبیقی موردی که پیش‌ازین و همسو با پژوهش کنونی صورت گرفته باشد، باید گفت رمان *سیدارتا* بیشتر در کانون تحقیقات تطبیقی قرار گرفته است که از آن جمله می‌توان به پژوهش مشاور و نصر اصفهانی (۱۳۹۱) با عنوان «مقایسه تحلیلی رمان سیدارتا با حکایت شیخ صنعان» و پژوهش طغیانی و مشاور (۱۳۹۳) با عنوان «بررسی تطبیقی مفهوم سلوک در رمان سیدارتا و حکایت شیخ صنعان» اشاره کرد. در پژوهش طغیانی و مشاور، همان موضوعات مطرح‌شده در پژوهش مشاور و نصر اصفهانی تکرار شده است.

برخلاف انتظار، دیگر آثار تحت بررسی در این تحقیق چندان طرف توجه نبوده است و این خود به نوعی گویای غفلت جامعه پژوهشی ما تواند بود. مقالاتی انگشت‌شمار مانند پژوهش کوپا و همکاران (۱۳۸۹) با عنوان «از منطق الطیر عطار تا جانانان، مرغ دریایی اثر ریچارد باخ» از نمونه پژوهش‌های صورت گرفته درباره این آثار است.

۱-۱. روش تحقیق

منازعه پرتین دو پارادایم پوزیتیویستی و تفسیرگرایی در علوم اجتماعی، در قالب چند دوگانه ناظر به ویژگی‌های هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی، انسان‌شناختی و

روش‌شناختی این دو بازتاب یافته است. روش پژوهش بدین صورت بود که نگارنده ضمن بررسی جامع تحولات فرهنگی، اجتماعی و ادیباتی حاکم بر دنیای غرب در قالب تحولات مدرنیته، کوشیده به گزینش آثار مختلف و مهمی که در این حوزه با نگاهی انتقادی و تحلیلی نگارش شده‌اند، دست یابد. پس از توصیف و تحلیل محتوای این آثار با رویکرد تفسیری، به تجزیه و تحلیل وضعیت فرهنگی - ادبی حاکم بر دنیای غرب پرداخته که به شکل‌گیری این آثار منجر شده است.

۲-۱. مفهوم‌شناسی پژوهش

۱-۲-۱. گزاره‌های معرفت‌شناسی در جهان غرب

یکی از مهم‌ترین ابعاد شناخت تحولات فکری، اجتماعی و سیاسی در جوامع مختلف، شناخت دقیق مهم‌ترین گزاره‌های هستی‌شناسی و معرفت‌شناختی حاکم بر آن جامعه است. پس از شناخت مقوله هستی‌شناسی، تبیین، گزاره‌های معرفتی برای تجزیه و تحلیل روند تحولات در یک جامعه خاص ضروری است. در معرفت‌شناسی روشن می‌شود که چگونه می‌توان درباره یافته‌های پژوهش، درباره یک حادثه یا اتفاق انسانی - اجتماعی داوری کرد (حقیقت، ۱۳۹۲: ۶۳؛ صادقی فسائی و ناصری‌راد، ۱۳۹۰: ۸۴). سؤال اصلی هستی‌شناسی چیستی وجود و هستی بود، اما معرفت‌شناسی، در پی توضیح چگونگی کسب شناخت درباره هستی و وجود است؛ اینکه چگونه بتوان در برابر تحلیل‌های رقیب و متعارض، از شناخت خود دفاع کنیم (برزگر، ۱۳۸۹: ۳۴). با توجه به درون‌مایه‌های آثار منتخب در تحلیل تحولات فرهنگی، ادبی و اجتماعی حاکم بر دنیای غرب، در ادامه به مهم‌ترین ابعاد معرفت‌شناختی که آثار منتخب در واکنش به پیامدهای مثبت و منفی آن پرداخته‌اند، اشاره می‌شود.

۲-۲-۱. پوزیتیویسم

پوزیتیویسم از دو واژه پوزیتیو به معنای افکاری که دارای قطعیت علمی باشد و ایسم به معنای طرفداران و هواداران این نوع نگرش است که به این قضایا اعتقاد راسخ دارند (فولکیه، ۱۳۷۷: ۱۵). هسته کانونی این رویکرد را نظریه دانش تجربی و اصل اثبات و تحقق‌پذیری تشکیل می‌دهد؛ بدین معنی که همه امور انسانی و اجتماعی را تنها با اطلاعات و داده‌های به دست آمده از راه حس و مشاهده می‌توان شناخت (لیتل، ۱۳۷۳: ۲۰؛ دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۳: ۵۲ - ۵۴).

پوزیتیویست‌ها هدف اصلی تحقیق علمی را تبیین علی و پیش‌بینی پدیده‌های قابل مشاهده می‌دانند و گزاره‌های ارزشی، اخلاقی، فرضیه‌های الهیاتی و زیباشناختی را به دلیل نداشتن محتوای تجربی، بی‌معنا می‌پندارند (خرمشاهی، ۱۳۷۸: ۴۲ - ۴۶؛ چالمرز، ۱۳۸۷: ۷۹).

اصطلاح پوزیتیویسم^۱ را برای اولین بار آگوست کنت در سال ۱۸۲۶م با آغاز تدریس دوره عمومی فلسفه اثباتی ابداع و طرح کرد. مطابق این ایده، وجود چیزی است که بر احساسات ما تأثیر بگذارد (آرون، ۱۳۸۵: ۸۵ - ۸۷). از این رو، موجودیت مساوی با محسوسیت است. بنابر تحلیل کنت، تمام مفاهیم و باورهایی که از طریق حس و تجربه حسی قابل اثبات نیستند، اموری موهوم، خرافی و باطل‌اند (حقیقت، ۱۳۹۲: ۱۷۵ - ۱۸۰؛ خسروپناه، ۱۳۸۱: ۳۸ - ۴۰).

۳-۲-۱. انسان‌گرایی

انسان‌مداری به منزله دال مرکزی گفتمان مدرنیته، تمرکز بر توانایی‌ها و دغدغه‌های انسان را سرلوحه کاری خود قرار داده است و بر ایمان به خدای حقیقی یعنی ایمان به

خود انسان تأکید دارد. باید بر روش‌هایی که به زندگی شاد آدمی و تأمین هرچه بیشتر لذایذ مادی می‌انجامد تأکید کرد و اخلاقیات، ایدئولوژی‌ها و سنت، باید سبک و سنگین شوند و آنان که مانع آزادی‌خواهی و پیشرفت بشریت هستند، از جامعه محو شوند.

در ادامه به مهم‌ترین عقاید او مانیسیم‌ها اشاره می‌شود:

- جهان و انسان خلق نشده‌اند و مستقلاً به وجود آمده‌اند؛
- انسان‌ها به هیچ قدرتی غیر از خود مسئولیتی ندارند؛
- انسان جزئی از طبیعت است و در نتیجه فرایندی ممتد پدیدار شده است؛
- تمدن و فرهنگ مذهبی بشر که به‌طور واضح در علوم انسان‌شناسی تاریخ ترسیم شده‌اند، محصول تدریجی کنش و واکنش‌های انسان با محیط طبیعی و میراث اجتماعی او بوده‌اند؛
- آنچه توسط دانشمندان نوین به‌عنوان ماهیت جهان ترسیم شده، هرگونه ضمانت ماوراءالطبیعی بودن ارزش‌های انسانی را غیر قابل قبول می‌کند؛
- ما مجاب شده‌ایم که جهان، اعصار توحید، خداپرستی، مدرنیسم و انواع اندیشه‌های جدید را پشت سر گذارده و می‌گذاریم (حقیقت، ۱۳۹۲: ۲۳۴).

در حقیقت شالوده اصلی مورد نظر تفکر مدرنیته در قالب او مانیسیم به این شرح است: التزام به مرکزیت انسان، منافع و دیدگاه‌های او؛ اعتقاد به عقل، خودمختاری و استقلال به منزله ابعاد وجودی انسان؛ اعتقاد به اینکه عقل، شکاکیت و روش علمی تنها وسایل مناسب برای کشف حقیقت جامعه انسانی و ساختن آن است (Luik, 1998: 528).

۴-۲-۱. خردگرایی

راسیونالیسم (عقل‌گرایی و عقلانیت‌گرایی) یکی از پایه‌های تفکر مدرنیته است که با اومانیزم و اثبات‌گرایی هم‌پوشانی دارد. این رویکرد معتقد است عقل بر همه چیز برتری دارد و می‌توان براساس آن منافع را به حداکثر و هزینه‌ها را به حداقل رساند. پایه اصلی آن به اندیشه‌های فلاسفه روشنفکر قرن هفدهم و هجدهم برمی‌گردد که اعتقاد به خودکفایی و استقلال عقل انسانی در شناخت خود، هستی، سعادت واقعی و راه رسیدن به آن و از سوی دیگر تفکری مبتنی بر تنزیل نفی ایمان و وحی داشتند و معتقد بودند سرشت کلی جهان را کلاً می‌توان با استدلال برهانی و تجربی به اثبات رساند (Luik, 1998: 530؛ پارکینسن، ۱۳۸۱: ۱۷).

شکاکیت و تزلزل در معارف یقینی؛ خودگردانی در زندگی؛ آزادی لجام‌گسیخته؛ کثرت‌گرایی؛ سودانگاری و اصالت لذت؛ نفی هرگونه ارزش اخلاقی، فضایل، کمالات معنوی و سعادت جاودانی در سرنوشت زندگی بشری؛ و ... از جمله مهم‌ترین نتایج جهان‌نگری ملهم از نگرش پوزیتیویستی است که به شکل‌گیری آثاری ادبی منجر شده است.

آثار ادبی به‌ویژه رمان‌هایی که در پی این تحولات معرفت‌شناسی شکل گرفته است، دو هدف و رویکرد متفاوت را دنبال می‌کند: گروهی در راستای اهداف نظام سرمایه‌داری و برای سرپوش گذاشتن به معضلات نظام سرمایه‌داری می‌کوشند عطش معرفتی، هویتی و دینی انسان مدرن را برطرف کنند. این آثار اگرچه در ظاهر برخی از ویژگی‌های آثار عرفانی - تعلیمی را دارد، هدفی کاملاً متفاوت دارند و همه اهداف، انگیزه و خواست انسان را صرفاً برای برآورده ساختن نیازهای مادی و دنیوی متمرکز می‌کنند. گروهی دیگر با تأثیرپذیری از آثار ناب عرفانی - تعلیمی اسلامی و شرقی،

ضمن نقد نظام سرمایه‌داری و دعوت انسان به شناخت خود، شناخت هستی و جهان آخرت، می‌کوشند انسان را به راه درست هدایت کنند.

۲. بحث و بررسی: رویکرد عرفانی در آثار منتخب

۱-۲. گروه اول: گفتمان نقد نظام سرمایه‌داری و دعوت انسان به شناخت خود

۱-۱-۲. لبه تیغ اثر ویلیام سامرست موآم

رمان لبه تیغ^۲ اثری است از نویسنده انگلیسی ویلیام سامرست موآم^۳ که نخست‌بار در سال ۱۹۴۴ منتشر شد و تاکنون دو بار در قالب فیلم بر پرده سینما رفته است. این اثر آمیزه‌ای از دغدغه‌های فلسفی - عرفانی است و از هفت فصل تشکیل شده که به‌ویژه در فصل ششم آن، مباحث و مبانی فرامادی تبلور می‌یابد. موآم خود راوی داستان است و یکی از مهم‌ترین اهدافش در این کتاب، تجویز راه و روشی دگرگون برای زندگانی مدرن است که از دید وی به‌شدت مسحور و مقهور عنصر پول شده است. از این مختصر پیداست که موآم نویسنده‌ای ضد ماتریالیسم یا همان مادی‌گرایی است. وی در این رمان، درون‌مایه مرکزی را جست‌وجوی معنای راستین حیات قرار داده و قهرمان داستان را کسی می‌نماید که در جست‌وجوی زندگانی معنوی، از ثروت و امنیت و حتی روابط عاطفی‌اش هم چشم‌پوشی می‌کند و رنج سفر به اقصی نقاط دنیا را به‌جان می‌خرد.

این رمان یکی از نخستین رمان‌های غربی بود که راه‌حلی غیراروپایی برای درمان دردهای بشر معاصر اروپا تجویز می‌کند. عنوان این رمان نیز متأثر از مطالعات و علاقه نویسنده به شرق به‌ویژه هندوستان می‌آید؛ آنجاکه در اوپانیشادها می‌خوانیم:

«همان‌گونه که راه رفتن بر لبه تیغ دشوار است، طی طریق رستگاری نیز به‌سختی

ممکن است» (موآم، ۱۳۹۴: ۲۹۹).

داستان دربارهٔ مردی جوان به نام لاری دارل^۴ است که در سال‌های پس از جنگ جهانی اول در آمریکا زندگی می‌کند و علی‌رغم درآمد اندکش از زندگانی رضایت نسبی دارد، اما او که شاهد جنگ جهانی اول و فجایع آن بوده، همواره دستخوش احساس فقدان معنای زندگی است؛ چنان‌که در گفت‌وگو با خود زمزمه می‌کند:

«من در این شهر بزرگ همچون روحی سرگردان شده‌ام ... به‌راستی چه سخت است از خود نپرسی معنای واقعی زندگی چیست!» (همان: ۴۱).

به همین سبب، یافتن پاسخ چیستی و چرایی زندگی و کیستی انسان و خدا، او را به سفر و جست‌وجو می‌کشاند. لبیک گفتن لاری به دغدغه‌های فکری‌اش، از همان ابتدا با بروز موانع و واکنش‌هایی روبه‌رو می‌شود؛ از جمله با نامزدش ایزابل که تجملاتی و مادی‌گراست، دچار تنش و از او جدا می‌شود. لاری در اولین گام در جست‌وجوی پاسخ پرسش‌هایش به کتابخانهٔ ملی فرانسه، سپس به آلمان، اسپانیا و آمریکا می‌رود، اما در هیچ‌یک از این سفرها به خواسته‌اش نمی‌رسد. سرانجام در اقامتی پنج‌ساله در هند، در تماس با آموزه‌های هندو، پاسخ برخی و نه تمامی پرسش‌هایش را می‌یابد و به آرامشی نسبی می‌رسد. آرامشی که مطابق با تعالیم بودیستی نتیجهٔ این شعار است که شادمانی و خوشبختی را تنها می‌توان در زندگانی کاملاً معمولی و برپایهٔ قناعت و خشنودی حاصل کرد نه در زرق‌وبرق زندگی مادی. این‌گونه، لاری با دستاورد معنوی خود به آمریکا بازمی‌گردد تا باقی عمر را در مسیر تازه‌یافته طی کند.

مهم‌ترین آموزه‌های این اثر به‌صورت خلاصه به شرح ذیل است:

۱. پول و مادیات، اسارت‌آور و غافل‌کننده است (همان: ۵۱)؛ ۲. عشقی که اصالت ندارد، زیان‌بار است (همان: ۱۰۷)؛ ۳. عشق راستین، دگرگون‌کننده و در ذات جهان است (همان: ۱۸۳، ۲۳۰)؛ ۴. زندگانی معنوی، محدودیت‌زدا و رهایی‌بخش است

(همان: ۲۷۷)؛ ۵. «اغتنام وقت» به معنای زیستن در لحظه و نه درجا زدن در گذشته یا خیال‌بافی برای آینده «هیچ‌چیز در دنیا پایدار نیست و ما چه احمقیم وقتی از دنیا و مافی‌ها توقع دوام داریم و باز چقدر از این هم نادان‌تر هستیم وقتی از همین داشته‌های گذرا هم بهره نمی‌جویم و لذت نمی‌بریم» (همان: ۳۰۱)؛ ۶. خلقت انگیزه‌ای جز ظهور و تجلی نداشته است (همان: ۳۴۷)؛ ۷. برآیند تجلی، وجود محض، وحدت وجود و بازگشت است (همان: ۳۶۶، ۴۰۲)؛ ۸. زوال نفس، رمز شناخت و وصال است (همان: ۴۰۲)؛ ۹. پرستش راستین آن است که با عمل باشد (همان: ۳۴۱).

۲-۱-۲. جانانان پرنده دریایی اثر ریچارد باخ

رمان *جانانان پرنده دریایی* اثری از ریچارد باخ^۵ است که در سال ۱۹۷۰م برای نخستین بار به چاپ رسید و تنها در عرض دو سال از چنان استقبال برخوردار شد که برای مدت ۳۸ هفته، در صدر پرفروش‌ترین کتاب‌ها در ایالات متحده جای گرفت. درون‌مایه مرکزی این رمان که با زاویه دید سوم شخص دانای کل روایت می‌شود، شکستن مرزهای عادات و محدودیت‌ها و اکتشاف جهان ورای زندگانی روزمره است. از نکات جالب درباره این رمان آن است که این اثر تا سال ۲۰۱۳م تنها سه فصل داشت، اما بروز سانحه‌ای هوایی برای نویسنده، منبع الهامی برای وی شد تا فصل چهارمی نیز بدان بیفزاید. از این رو، این رمان در گذر زمان، افزایش حجمی یافته است. از این اثر فیلمی سینمایی نیز با همین عنوان ساخته شده است.

داستان درباره مرغ دریایی نوجوانی است به نام «جانانان لیوینگ‌استون» که خسته از زندگانی روزمره در پی یافتن شیوه‌های جدید پرواز و سرکشیدن به مکان‌های ناشناخته است. آرزوها و انگیزه‌های جانانان موجب می‌شود جدا از دیگران به تمرین‌های سخت

انواع مانورهای پروازی پردازد و اندک‌اندک از جماعت طرد شود و درمقابل، رفته‌رفته با مرغان دریایی بیشتری آشنا و دوست شود که به ایدئال‌های او نزدیک‌تر بودند.

از میان این آشنایان و دوستان، دو تن بیش از همه در ماجراهای داستان با جانانان همراه هستند: یکی داناترین مرغ دریایی به نام چیانگ است که به‌زودی آموزگار جانانان می‌شود و دیگری فلیچر است که پس از بازگشت جانانان از نزد چیانگ، به حلقهٔ مریدان وی می‌پیوندد و سرانجام جانشین جانانان در امر آموزش پروازهای نامعمول و اکتشاف سرزمین‌های دیگر می‌شود. جانانان هم که دیگر مأموریت خود را در سرزمین مادری خود به‌پایان‌رسیده می‌بیند، به مهاجرت به میان مرغان دریایی دیگر و نشر تعالیم انحصارشکنانه و آزادی‌جویانهٔ خود در میان آنان روی می‌آورد (باخ، ۱۳۹۰).

مهم‌ترین آموزه‌های این رمان که از نظر موضوع و حرکت مرغان، بسیار به ماجرای سفر سی مرغ و رسیدن به «سیمرغ» در منطق‌الطیر عطار شباهت دارد، به‌صورت خلاصه بدین شرح است:

۱. ادراک، محدودیت نمی‌شناسد (همان: ۲۹)؛ ۲. خودت باش، آزادی این است (همان: ۳۸)؛ ۳. والایی وجودت را کشف کن (همان: ۷۷)؛ ۴. تو چیزی بیش از استخوان و پوستی (همان: ۹۱)؛ ۵. دغدغهٔ دانستن داشته باش (همان: ۱۹)؛ ۶. ما با آنچه در این جهان می‌آموزیم و کسب می‌کنیم، جهان بعدی خود را می‌سازیم (همان: ۱۰۱)؛ ۷. کج‌فهمی عوام چالشی بزرگ است (همان: ۱۰۴).

۳-۱-۲. دنیای سوفی اثر یوستین گدر

رمان دنیای سوفی^۶ اثر یوستین گدر^۷، نویسندهٔ نروژی، در سال ۱۹۹۱م است. گدر فارغ‌التحصیل و مدرس فلسفه و الهیات بود و همیشه در اندیشهٔ خلق اثری به‌سر

می‌برد که مفاهیم و ایده‌های پیچیده فلسفی را به زبان ساده و جذاب داستانی برای جوانان بازگو کند. از دید عناصر داستان، درون‌مایه مرکزی این رمان، پاسخ به پرسش‌های فلسفی مطرح به زبانی ساده است. شخصیت نخست داستان سوفی نام دارد.

داستان درباره دختری چهارده‌ساله به نام سوفی آموئندسن^۸ است که در سال ۱۹۹۰ در نروژ مشغول تحصیلات دبیرستانی خود است. ماجرا از آنجا آغاز می‌شود که سوفی، نامه‌ها و نوارهای ویدیویی جالبی از فیلسوفی به نام آلبرتو ناکس دریافت می‌کند که همگی به موضوعات فلسفی درمورد چرایی و چگونگی آفرینش جهان می‌پردازد. سوفی جذب محتوای نامه‌ها می‌شود و بدون اطلاع مادر خود با ناکس ملاقات می‌کند و شاگرد وی می‌شود. فیلسوف به وی تاریخ فلسفه یاد می‌دهد و سوفی به‌مرور بر کلیات فلسفه از روزگار پیش از سقراط تا دوران معاصر احاطه پیدا می‌کند. بحث درباره امپراتوری روم، قرون وسطی، رنسانس، عصر روشنگری و انقلاب‌های بزرگ نیز همواره از موضوعات گفت‌وگوی سوفی و ناکس است (گردر، ۱۳۹۳).

مهم‌ترین آموزه‌های رمان دنیای سوفی به شرح ذیل است:

۱. اوج دانایی، اقرار به نادانستن و شوق بیشتر برای دانستن است (همان: ۴۴).
۲. فصل ممیز انسان و حیوان، تحیر و پرسشگری است (همان: ۲۸۶، ۲۹۱)؛ ۳.
۴. راز دهر ناگشودنی است (همان: ۳۰۳)؛ ۴. رهاورد پرسشگری، بصیرت و نوزایی است (همان: ۳۷۹)؛ ۵. بصیرت به خودشناسی و سپس خدای‌گونگی می‌انجامد (همان: ۴۱۷)؛ ۶. گره‌گشای واقعی، عشق و ایمان است (همان: ۴۷۲)؛ ۷. عشق و ایمان الهی باید نمود زمینی داشته باشد (همان: ۵۰۷)؛ ۸. قضاوت ممنوع (همان: ۵۸۲)؛ ۹. رمز سلامت جان و تن میانه‌روی است (همان: ۶۱۳).

۲-۱-۴. کوه جادو اثر توماس مان

رمان کوه جادو^۹ اثر توماس مان^{۱۰}، رمان‌نویس نامدار آلمانی، است که نخستین‌بار در سال ۱۹۲۴ به چاپ رسید. این رمان با چنان استقبال روبه‌رو شد که به‌منزله یکی از اثرگذارترین آثار قرن بیستم پذیرفته شد و در سال ۱۹۲۹ جایزه ادبی نوبل را دریافت کرد. بخشی از رمان بازتابی از وقایع زندگانی شخصی خود نویسنده است. درون‌مایه این اثر موضوعاتی چون پرسش‌های همیشگی درباره زندگی، سلامت و اخلاق است. تعدد درون‌مایه و کاربرد مناسبتی زبان و بیان کنایی موجب شده گاه این اثر روان و ساده به ابهام و پیچیدگی بگراید.

روایت در رمان کوه جادو در دهه پیش از وقوع جنگ نخست عالم‌گیر آغاز می‌شود. قهرمان داستان، هانس کاستورپ^{۱۱} نام دارد که فرزند بازرگانی هامبورگی است. وی به‌علت ازدست دادن والدین خود ابتدا نزد پدربزرگ و سپس عمویش بزرگ می‌شود. چندی بعد، هانس برای دیدار پسرعموی خود که در آسایشگاهی در شهر داووس بستری است، رهسپار سوئیس می‌شود. هانس پس از مدتی کوتاه اقامت در ارتفاعات آلپ و رفت‌وآمد به آسایشگاه، از یک‌سو تحت‌تأثیر آرامش و جذابیت رؤیایی منطقه و از سوی دیگر به‌علت روحیه حساسش که در معرض شرایط آسایشگاه، دستخوش بیماری شده است، به مدت هفت سال در آسایشگاه ماندگار می‌شود. اینجاست که وی با انواع انسان‌ها و اندیشه‌ها آشنا و سرگرم مطالعه و مباحثه می‌شود. در برهه‌ای نیز عاشق یکی از بیماران آسایشگاه می‌شود و آخرسر هم چون ناکام می‌ماند، به‌تبعیت از پسرعموی خود، آسایشگاه را ترک می‌کند و به میدان جنگ می‌رود (مان، ۱۳۹۴).

مهم‌ترین آموزه‌های رمان کوه جادو بدین شرح است:

۱. عشق، قوی‌تر و مهربان‌تر از عقل است (همان: ۴۸۱)؛ ۲. عشق ورزیدن در واقع همراهی با ذات حیات است و حبات هم مقوله‌ای قدسی است (همان: ۵۲۵)؛ ۳. ترحم بی‌جا خود نوعی ستمکاری است (همان: ۳۳۷)؛ ۴. غایت مطلوب سیاست هم‌زیستی و مسالمت است (همان: ۲۱۲)؛ ۵. واقعیت‌گریزی و خودفریبی خیانت به خود است (همان: ۸۸۴).

۲-۱-۵. سیدارِتا اثر هرمان هسه

رمان *سیدارِتا* داستانی عرفانی از رمان‌نویس زبان‌زد آلمانی هرمان هسه^{۱۲}، برنده جایزه نوبل ادبیات در سال ۱۹۴۶ است. وی اندیشمندی شرق‌گرا بود که به عرفان‌های شرقی به‌خصوص عرفان بودیستی تعلق‌خاطر داشت و به همین سبب عمده دغدغه‌های روشن‌گرانه وی بر محور اصل بازگشت به خویشتن خویش و دست‌یابی به آرامش نهادین از طریق کشف جهان درون است. آشنایی نزدیک با شاگردان فروید و یونگ نیز به‌نوبه خود در تمرکز هسه بر چالش‌های بنیادین شخصیت انسانی، تأثیری آشکار برجای نهاده است. رمان *سیدارِتا* با درون‌مایه مرکزی دست‌یابی به آرامش نهادین، با زاویه دید اول‌شخص روایت شده است. این اثر در قالب فیلم سینمایی نیز تولید شده است.

داستان رمان *سیدارِتا* درباره جوانی به همین نام است. وی گرچه در خانواده‌ای برهمن پرورش‌یافته، نه تنها نمی‌تواند برای سرگردانی روح سرکش و پرسشگر خود از میان اصول تعلیمی برهمنی و بودایی، راهکاری آرامش‌بخش بیابد و به «Atman» یا حقیقت نهادینه درونی (به‌منزله یگانه معبر رسیدن به حقیقت هستی) دست یابد، بلکه به‌تدریج سرخورده از همه آموزه‌ها، با هرگونه تعلیم، به‌ویژه این آموزه محوری برهمنی که پدیدارهای هستی را تنها یک توهم غافل‌کننده معرفی می‌کند، به شدت مخالف است.

می‌ورزد. از دید سید/رتا، آموزه راستین و کاربردی، آن لحظه سرنوشت‌ساز است که به منزله نقطه عطف در زندگانی هر فرد موجب دگرگونی می‌شود نه تعلیماتی که صاحبان این تجربه‌ها در سخنرانی‌ها و کتاب‌هایشان تبلیغ می‌کنند.

وی در جست‌وجوی آن نقطه عطف و لحظه سرنوشت‌ساز، رهسپار می‌شود و سرانجام به درستی کشف می‌کند که این‌گونه نیست. همه‌چیز یک توهم بوده، توجه آدمی به همین پدیده‌های موهوم هستی است که منشأ رنج وی می‌شود. همه پدیده‌ها را باید جدی گرفت و در بسیاری مواقع باید از اندیشه دوری جست، چراکه هر شیء جزئی از کل است و باید با همراه شدن با این اجزاء، بدان کلیت و یگانگی پیوست که در فرهنگ برهمنی بدان «OM» می‌گویند. از دید سید/رتا گاه اتفاقاً سرفرو بردن افراطی در عوالم ذهنی و اندیشمندی، جوینده را از سخنی بازمی‌دارد که هستی با آدمی در میان می‌نهد (هسه، ۱۳۸۱).

شاید یکی از دغدغه‌های هرمان هسه در این رمان بیان همین نکته است که جهان و هستی دو لایه صورت و معنی دارد. چنین نیست که صورت ناچیز و بی‌ارزش است و باید آن را به کلی نادیده گرفت؛ حال آنکه اگر بتوانیم به هنر گوش فرادادن به طبیعت دست یابیم، در خواهیم یافت که هر جزء از اجزای همین صورت، سخنی برای گفتن دارند. هسه قهرمان داستان خود را در برهه‌ای از سفر معنوی‌اش به اشتغالات و دلخوشی‌های روزمره دنیایی می‌کشاند تا از این رهگذر دریابد که بسیاری از گفتارها و کردارهای مردمان عادی آن‌چنان هم که اندیشمندان می‌پندارند، احمقانه و خالی از حکمت نیست. در عین حال هسه با نشان دادن بن‌بست غوطه‌وری در ظواهر زندگی که گریبان‌گیر سید/رتا هم می‌شود، بر این اصل تأکید می‌کند که در توجه به عوالم مادی زندگی نباید زیاده‌روی کرد.

مهم‌ترین آموزه‌های رمان *سینا/رتا* بدین شرح است:

۱. تناظر و تعامل جهان برون و جهان درون (همان: ۲۱، ۲۷، ۳۲)؛ ۲. رهایی از خود و بازگشت به خویشتن (ص ۴۳، ۱۹۲)؛ ۳. گوش جان سپردن به ندهای درونی و بیرونی جهان آدمی، روشنگر و رهایی‌بخش است (همان: ۵۲، ۶۴، ۷۸)؛ ۴. بیداری و نوزایی در اثر تحولات بیداری‌بخش جهان هستی و پدیدارهایش (همان: ۳۳، ۶۹، ۸۸).

۲-۱-۶. شازده کوچولو اثر آنتوان دو سنت اگزوپه‌ری

شازده کوچولو اثر معروف آنتوان دو سنت اگزوپه‌ری است که در سال ۱۹۴۳ منتشر شده است. درباره اهمیت این اثر باید گفت که تاکنون به بیش از ۱۵۰ زبان مختلف دنیا ترجمه شده و پرفروش‌ترین کتاب تک‌مجلد جهان در طول تاریخ است. اگرچه منتقدان معتقدند این اثر در حیطه ادبیات کودک و نوجوان است و بارها از این منظر نقد و بررسی شده است، باید خاطر نشان کرد که برخلاف ظاهر اثر، درون‌مایه اصلی آن مختص بزرگسالان است و در آن درباره نوع نگاه به هستی، خودشناسی، عشق و دوست داشتن، عروج، عزیمت و مرگ بحث شده و از نظر مضمون و موضوع در گروه ادبیات عرفانی - تعلیمی است.

مضمون و موضوع اصلی داستان درباره حرکت شازده کوچولو و گذر از شش سیاره است تا هنگامی که به سیاره هفتم، زمین، می‌رسد. وی در هر سیاره با یک نفر روبه‌رو می‌شود که بیانگر قشر و گروه خاصی از جامعه است. جهان مدرن و پیشرفت فناوری نه تنها برای بشر آرامش به همراه نداشت، بلکه بیشتر با یأس، ناامیدی، تنهایی و مادی‌گرایی همراه بود. فلاسفه و روشنفکران هم سعی دارند با به‌چالش کشاندن این بحران‌های ناشی از سلطه فناوری و مادی‌گرایی، انسان را به صداقت، خودشناسی،

هویت، معرفت و اخلاق انسانی رهنمون سازند. آگزوپه‌ری در این اثر، پادشاهان، خودپسندها، افراد بی‌قیدوبند و در کل آدم‌بزرگ‌هایی را که صداقت و پاکی را فراموش کرده‌اند، به باد انتقاد می‌گیرد و مادیات، قدرت و خودپسندی را ریشه مشکلات بشر امروز می‌داند، مشکلاتی که وی با عنوان «آدم‌بزرگ» شدن از آن‌ها نام می‌برد و رفتارهای آن‌ها را عجیب و غریب می‌داند. وی سعی دارد به خوانندگان اثرش یادآوری کند که واقعاً چه چیزهایی ارزشمندند و از چه چیزهایی باید دوری کرد (آگزوپه‌ری، ۱۳۹۳).

۷-۱-۲. سه‌شنبه‌ها با موری اثر میچ آلبوم

سه‌شنبه‌ها با موری اثر میچ آلبوم، از رمان‌های پر فروش نیویورک تایمز است که تاکنون به بیش از چهل زبان ترجمه شده است. از روی این کتاب فیلمی نیز تهیه شده، و در ایران به نمایش درآمده است.

خلاصه رمان از این قرار است که میچ در زمان فارغ‌التحصیلی خود با استادش موری قرار می‌گذارد که همیشه ارتباطش را با او حفظ کند، اما به دلیل گرفتاری‌های روزمره از استادش بی‌خبر است. در واپسین سال‌های زندگی استادش، اتفاقی از طریق تلویزیون متوجه بیماری استاد می‌شود. میچ با یادآوری خاطرات استاد در دوران تحصیل تصمیم می‌گیرد به دیدار موری برود. وی پس از اولین دیدار، هر سه‌شنبه موری را می‌بیند. سه‌شنبه‌های ملاقات میچ و موری زمینه‌ساز بهره‌مندی دوباره میچ از سخنان استادش می‌شود که درباره موضوعاتی مانند پیری، ازدواج، جامعه، خانواده، پول، مرگ و معانی متعدد زندگی سخن می‌گوید. موری از میچ می‌خواهد هر آنچه از او در این چهارده سه‌شنبه آموخته، در قالب یک مقاله بنویسد و حاصل آموخته‌های

میچ از موری، رمان تقریباً سیصدصفحه‌ای «سه‌شنبه‌ها با موری: مرد پیر، مرد جوان و بزرگ‌ترین درس زندگی» است (آلبوم، ۱۳۹۳).

همان‌گونه که از عنوان کتاب پیداست، موضوع و درون‌مایه اصلی رمان سه‌شنبه‌ها با موری، آموزه‌ها، مضامین اخلاقی و انسان‌شناسی است که مرد جوان (میچ آلبوم) از مرد پیر (موری، استادش) می‌آموزد.

درون‌مایه اصلی رمان درک معنای زندگی است. در این اثر بین گذشته، حال و آینده، پیوندی برقرار می‌شود تا انسان با کندوکاو در گذشته و حال، به درک معنای زندگی نائل شود. جهان امروز به دلیل غرق شدن بیش‌ازحد در دام فناوری و مادیات، از حل بحران‌های روحی خویش عاجز است. ترس و اضطراب و ناامنی وجودی، احساس پوچی و خلأ و اضطراب‌های عمیق روحی، بحران‌های وجودی انسان مدرن است که مادیات نمی‌تواند آن را حل کند. تکیه بیش‌ازحد بر عقل و خرد انسانی در دنیای جدید سبب شده انسان‌ها از نیازهای روحی و معنوی خود غافل بمانند و به گمان اینکه با همین عقل جزئی می‌توان به شناخت و آرامش و سعادت دست یافت، از شناخت عمیق‌ترین و اساسی‌ترین ابعاد وجودی خویش غافل شوند. این مهم‌ترین موضوعی است که موری به شاگردش، میچ آلبوم، یادآور می‌شود. در واقع تمرکز اصلی داستان بر محور از دست‌دادن فرصت‌هاست (آلبوم، ۱۳۹۳: ۲۳۵).

۲-۲. گروه دوم: گفتمان مادی‌گرایی و دفاع از اندیشه‌های نظام سرمایه‌داری

۲-۲-۱. راز اثر راندا برن

کتاب *راز* نوشته راندا برن، مجموعه‌مطالبی در قالب داستان است و معروف‌ترین کتاب در زمینه قانون جذب است. این اثر از روی مستند *راز* نوشته شده است. این کتاب تاکنون به ۴۴ زبان ترجمه شده و ۲۱ میلیون نسخه از آن به فروش رفته است.

نویسنده معتقد است با خواندن کتاب *راز* و با آگاهی از قانون راز متوجه خواهی شد که چگونه می‌توانی به تمام خواسته‌هایت دست یابی و به قدرت و نیروی پنهان در وجودت واقف شوی. نیرویی که در این کتاب از آن بحث شده است، نیرویی است که با آشکار کردن آن می‌توان سلامتی، ثروت و شادی به‌دست آورد (برن، ۱۳۹۳).

کتاب *راز* که به موضوع قانون جذب پرداخته، بیانگر ایده‌ای است که معتقد است افکار انسان خاصیت مغناطیسی دارد و قادر است در زندگی هر فردی تغییر ایجاد کند. «نسل حاضر نسلی است که تاریخ را تغییر می‌دهد، چون ما اطلاعاتی را دریافت می‌کنیم که موجب رهایی‌مان از این بیماری واگیردار می‌شود و این مورد از خودت شروع می‌شود و تو باید در جنبش این فکر جدید از طریق صرفاً فکر کردن و حرف زدن راجع به آنچه می‌خواهی، پیشگام شوی» (برن، ۱۳۹۳: ۲۳).

نظریه‌پردازان عصر جدید، به‌ویژه کسانی که در زمینه دین در دنیای امروز، سخن گفته‌اند، به ارزش و اهمیت *راز* پرداخته‌اند و خواندن آن را تبلیغ کرده‌اند (هی، ۱۳۷۵: ۱۱۸-۱۲۲).

این کتاب در ظاهر بسیار با اندیشه‌های ناب عرفانی فارسی شباهت دارد و کتاب *راز* و درون‌مایه اصلی آن یعنی قانون جذب، به‌منزله قاعده‌ای عرفانی مطرح شده است و طرفداران زیادی دارد. طرفداران این نظریه نیز خود را عارف و سالک طریق می‌دانند و بدون ملاحظات اخلاقی، خودسازی، تزکیه نفس و تکیه بر اصول سلوک به پیروان خود نیز تلقین می‌کنند که سالک و عارف‌اند.

تأکید بر قدرت عشق (برن، ۱۳۹۳: ۵۰-۵۱، ۱۴۲، ۱۴۴، ۱۵۱)؛ شکرگزاری (همان: ۴۹، ۹۱، ۹۳ و ۹۵)؛ شعورمندی موجودات (همان: ۵۲، ۶۵، ۶۹، ۷۰، ۱۸۵، ۱۸۹، ۱۹۰)؛ تلاش و پشتکار (همان: ۷۰، ۱۰۶، ۱۱۰)؛ تفکر مثبت و امید داشتن (همان: ۶۷، ۷۲)؛

مراقبه و دعا (همان: ۳۴، ۶۸، ۱۴۵)؛ خودشناسی و شعور خلاق انسان (همان: ۳۲، ۳۴، ۲۱۳-۲۱۴) از مهم‌ترین موضوعات و مضامین کتاب *راز* است، اما در هدف و نتیجه، غایت کار تئوری *راز*، رسیدن به مقام و ثروت و موقعیت‌های مادی است.

۲-۲-۲. پیشگویی آسمانی اثر جیمز ردفیلد

رمان *پیشگویی آسمانی* اثر جیمز ردفیلد (متولد ۱۹۵۰)، نویسنده و فیلم‌نامه‌نویس آمریکایی، است. این اثر تاکنون به زبان‌های مختلفی ترجمه شده و طرفداران زیادی پیدا کرده است. همچنین رمان *پیشگویی آسمانی* برنده جایزه سال نیویورک شده است. در این اثر، نویسنده از نه بصیرت نام می‌برد و نویسنده در کتاب دیگری، بصیرت دهم را فاش می‌کند. کتاب درباره کتیبه‌ای صحبت می‌کند که از حدود سه هزار سال پیش وجود داشته و تازه پیدا شده و مطالب خاصی را عنوان می‌کند و کلیسا در مقابلش شدیداً مقاومت می‌کند، چون کشیش‌ها فکر می‌کنند که ایمان مردم را ضعیف می‌کند. این کتیبه اسراری را فاش می‌کند که در حال دگرگون ساختن جهان امروز است و در آن راه نجات انسان‌های گرفتار قرن بیستم از طریق کشف و شهودی نه‌گانه نشان داده شده است. این اثر آگاهی‌هایی را به انسان می‌دهد تا روح خود را بازیابد. نویسنده معتقد است بصیرت‌هایی که در کتیبه آمده، تکان‌دهنده، ملموس و بسیار خردمندانه است و انسان را هدایت می‌کند تا با انرژی و امیدی تازه به‌طرف تکامل حرکت کند (ردفیلد، ۱۳۹۱).

این اثر به دنبال کشف حقایق به سبک جدید است. به عقیده نویسنده هر موجودی که به جهان می‌آید، با نیتی پاک پا به عالم هستی می‌گذارد. از آغاز حتی پیش از آنکه نطفه موجودی بسته شود، همه‌چیز بر او آشکار است. ولادت هر انسان دور از پاکی و

خلوص نیست، اما پس از پاگذاردن به دنیای مادی و نشو و نما به تدریج اهداف راستین به دست فراموشی سپرده می‌شود و آدمی در قیدوبند دل‌بستگی‌های پست مادی اسیر می‌شود. جیمز ردفیلد معتقد است که انسان از طبیعت برخاسته است و به طبیعت بکر بازخواهد گشت. طبیعت یعنی کوه، دشت، دره، دریا، بیشه، چشمه‌سار، آوای پرندگان، وزش باد، ریزش آب و آسمان بلند که رموز خلقت را به آدمی می‌آموزد. در طبیعت آدمی خود و خدای خود را بازمی‌یابد و این راهی برای بازگشت به منشأ و فطرت و آفرینش و رموز آن است.

نویسنده معتقد است در عصر جدید به دلیل گرفتاری در دام مادیات و دل‌مشغولی‌های زندگی مادی، از شناخت خود واقعی، هویت، گذشته و آینده خود بی‌خبریم (همان: ۳۵) و تنها راه این است که بدون هیچ تردید و دودلی با جهان طبیعت انس و الفت بگیریم، زیبایی‌های را بشناسیم و به شناخت گذشته خود پی ببریم، تا از این طریق بتوانیم به انرژی نامحدود (شاید خداوند) برسیم (همان: ۱۱).

از نکات قابل توجه در این اثر که بسیار با آثار عرفانی فارسی شباهت دارد و درون‌مایه اصلی این اثر است، توجه به کشف و شهود است. نخستین گام در راه برآورده‌سازی افسانه‌های شخصی، ضرورت گوش دادن به ندای درون و توجه به نشانه‌های بیرونی است که به زبانی جهانی و همه‌فهم سخن می‌گویند. این زبان عالم‌گیر، زبان روح جهان است که اراده‌ای کیهانی در تحقق رؤیای آدمیانی دارد که از ترس از شکست نمی‌هراسند و تا واپسین گام پیش می‌روند و تلاش می‌کنند. در سایه این نگرش است که عشق راستین رخ می‌نماید و جهان و زندگی جلوه‌ای زیبا می‌یابد؛ عشقی که بسیار قدیم‌تر از آدمی است و او را ناخودآگاه به رعایت اصولی اساسی چون قدر وقت شناختن و در زمان حال زیستن برمی‌انگیزاند (همان: ۵۸، ۲۴۲).

۲-۲-۳. سلحشور نور اثر پائولو کوئیلو

پائولو کوئیلو (متولد ۱۹۷۴م) اندیشمندی از مردمان برزیل است که توانسته در دهه‌های اخیر در سایه توفیق چشمگیر رمان کیمیاگر، آثاری دیگر همچون سلحشور نور، ورونیکا می‌خواهد بمیرد، مکتوب، خاطرات یک مع، بریدا، عطیه برتر، والکیری‌ها، سفر به دشت ستارگان، زیارت، کوه پنجم، نامه‌های عاشقانه یک پیامبر، شیطان و دوشیزه پریم، پدران، فرزندان و نوادگان و یازده دقیقه را نیز عرضه و زبانزد کند. سبک نویسنده در بیشتر داستان‌هایش، سبکی شاعرانه همراه با زبانی نمادین و فلسفی است. با مطالعه مجموع آثار کوئیلو می‌توان آشکارا ردپای کاوش‌های فکری وی را در مکاتب و آثار برجسته سیاسی، ادبی و هنری جهان دید؛ از اساطیر اولین و حماسه‌های ملل و منظومه‌های عرفانی مشرق‌زمین تا آرای مارکس و چه‌گوآرا و گاندی. آثار پائولو کوئیلو در رده پرفروش‌ترین کتاب‌های دنیا قرار گرفته است. وی در نوشته‌های خود سعی دارد تجربه جدیدی از زندگی را به خواننده القا کند.

کوئیلو در سال ۱۹۹۷ کتاب سلحشور نور را منتشر کرد. در سال ۲۰۰۱ پائولو جایزه بامبی، یکی از معتبرترین و قدیم‌ترین جوایز ادبی آلمان را به دلیل نوشتن این اثر دریافت کرد. از نظر هیئت داوران، ایمان کوئیلو به اینکه سرنوشت و سرانجام هر انسان این است که عاقبت در این دنیای تاریک به سلحشور نور تبدیل شود، پیامی بسیار عمیق و انسانی است.

این کتاب مجموعه‌ای از افکار فلسفی اوست که به کشف سلحشور نور درون هر انسان کمک می‌کند. داستان با لحنی شاعرانه و به صورت نمادین با گفت‌وگوی زنی زیبا با کودکی جست‌وجوگر روایت می‌شود. زن به کودک می‌گوید به ساحل دریا برود و در آن جزیره‌ای را مشاهده کند که دارای معبد عظیم و ناقوس‌های بی‌شمار است.

در ادامه، نویسنده به معرفی سلحشور نور (رزم‌آور نور) می‌پردازد. در نظر وی، سلحشور نور کسی است که تلاش می‌کند در کشاکش موانع و مشکلات، با امید و پشتکار و تلاش و بدون توجه به داوری دیگران، به مسیر خود ادامه دهد تا به رؤیای خود دست یابد (کوئیلو، ۱۳۸۶).

۳. نتیجه

تحولات علمی و معرفت‌شناسانه‌ای که از نتایج انقلاب‌های علمی و تحولات صنعتی قرن بیستم است، دو نوع رویکرد عرفانی را در آثار داستانی نویسندگان برجسته جهان به وجود آورده است:

۱. شبکه سلطه حاکم در جهان معاصر برای جلوگیری از اقبال دیگر باره بشر امروزی به تعالیم دینی و توحیدی، به ابداع و تبلیغ شیوه‌های عرفانی سکولار و غیردینی (آمیزه‌ای از عرفان مشرق‌زمین با ترکیبی از اندیشه‌های مکاتب غربی نظیر سکولاریسم و اومانیزم) پرداخته است. این موضوع به شکل‌گیری آثاری منجر شده است که از جمله می‌توان به آثار پائولو کوئیلو نظیر *کیمیاگر* و *سلحشور نور*، *راز* و فرضیه جذب اثر راندا برن و پیشگویی *آسمانی* اثر جیمز ردفیلد اشاره کرد. آثار پائولو کوئیلو و راندا برن طرفداران زیادی در سراسر جهان پیدا کرده است. موارد ذیل از ویژگی‌های این آثار است:

الف) همه این آثار، ظاهری آراسته و مشابه عرفان اسلامی دارد، ولی در هدف و روش کاملاً متفاوت است. آثار یادشده صرفاً درصدد تحقق هدف‌های مادی و دنیوی است؛ پر کردن خلأ معنویت انسان متمدن بریده از ادیان الهی و کمک به بازیابی توانایی‌های جسمی و روحی است.

ب) این آثار بیانگر نوعی سلوک عرفانی است که معتقد است افکار انسان خاصیت مغناطیسی دارد و قادر است در زندگی هر فردی تغییر ایجاد کند. افکار خوب مانند امید، اعتماد، ایمان و خوش‌بینی می‌توانند خوشبختی و ثروت به‌ارمغان آورند، در حالی که افکار بد مانند منفی‌گرایی، ترس و خشم می‌تواند مانع خوشبختی شوند.

ج) سرنوشت هر انسان و آنچه در زندگی وی اتفاق می‌افتد، نتیجه عمل و اندیشه اوست. انسان با استفاده از پشتکار و تلاش و احساس خوب می‌تواند به اهداف خود دست یابد.

د) از دیگر درون‌مایه‌ها و تعالیم مشترک میان این آثار و ادبیات عرفانی و تعلیمی فارسی می‌توان به تناظر و تعامل انسان‌مدار کیهانی، عشق‌محوری خلقت، زبان جهانی نشانه‌ها، ضرورت اغتنام وقت و لزوم پایداری سالک و مسافر، لزوم پیر و راهنما، ضرورت هماهنگی با سرنوشت، اشاره کرد.

ه) هدف اصلی در این آثار، رسیدن به خواسته‌های مادی و ثروت و مقام مادی و دنیوی است. موضوعی که در عرفان اسلامی کاملاً نفی شده است.

۲. دسته دیگر، آثاری است که می‌کوشند به مقابله با وضع موجود و ارائه نظم مطلوب همت بگمارند. از جمله این آثار می‌توان به رمان‌های عرفانی - تعلیمی لبه تیغ اثر سامرست موآم، سیدارتا اثر هرمان هسه، جهان سوفی اثر جاستین گدر، سازده کوچولو از آنتونی سنت اگزوپری، سه‌شنبه‌ها با موری از میچ آلوم و جاناتان پرنده دریایی اثر ریچارد باخ اشاره کرد. مهم‌ترین ویژگی‌های این آثار بدین شرح است:

الف) کندوکاو در گذشته و حال برای درک معنای زندگی: جهان امروز به دلیل تکیه بیش‌ازحد بر عقل و خرد انسانی و غرق شدن بیش‌ازحد در دام فناوری و مادیات، از حل بحران‌های روحی خویش عاجز است.

ب) نقد مادی‌گرایی: علم‌گرایی، عقل‌گرایی، انسان‌گرایی، فرد‌گرایی، سکولاریسم و مادی‌گرایی از مهم‌ترین مؤلفه‌های دنیای مدرن است.

ج) نقش عشق در زندگی: عشق‌ورزی، عامل جاودانگی است.

د) آرامش و رضایت‌مندی: از مهم‌ترین حلقه‌های مفقوده انسان امروزی آرامش است که باعث اضطراب و ناآرامی در زندگی مدرن شده و همین امر باعث شده روان‌شناسان و جامعه‌شناسان آن را مهم‌ترین اختلال روحی این دوره بدانند. علی‌رغم پیشرفت‌های صنعتی، بشر که پیوندی با جهان و طبیعت و ذات هستی ندارد، بی‌قرار و متوحش است. او خود را با دوستی، عشق، ارضای نیازها، خوش‌گذرانی و ... سرگرم می‌کند که به آرامش برسد، اما اضطراب وجودی‌اش برطرف نمی‌شود.

ه) مرگان‌دیشی: یکی از اصلی‌ترین موضوعات اسطوره‌ای و دینی زندگی بشر از آغاز تا امروز مسئله مرگ است. عده‌ای (ماتریالیست‌ها) با هراس از مرگ آن را پایان زندگی می‌دانند. در عرفان، مرگ نه تنها پایان زندگی نیست، بلکه آغاز حیات ابدی و جاودانگی روح انسان است.

پی‌نوشت‌ها

1. positivism
2. *The Razor's Edge*
3. W. Somerset Maugham
4. Larry Darrell
5. Richard Bach
6. *Sophie s World*
7. Jostein Gaarder
8. Sophie Amundsen
9. *The Magic Mountain*
10. Thomas Mann
11. Hans Castorp

12. Hermann Hesse

منابع

- آرون، ریمون (۱۳۹۰). *مراحل اساسی سیر اندیشه در جامعه‌شناسی*. ترجمه باقر پرهام. تهران: علمی و فرهنگی.
- آلبوم، میچ (۱۳۹۳). *سه‌شنبه‌ها با موری*. ترجمه ماندانا قهرمانلو. تهران: قطره.
- احمدی، بابک (۱۳۷۴). *مدرنیته و اندیشه انتقادی*. تهران: نشر مرکز.
- اگزوپه‌ری، آنتوان دوست (۱۳۹۳). *شازده کوچولو*. ترجمه احمد شاملو. تهران: نگاه.
- امام‌جمعه‌زاده، سیدجواد، سیدزکریا محمودی‌رجا و سیدعلی سراج (۱۳۹۵). «بررسی تطبیقی کاربری جهانی شدن فرهنگ و جهان‌بینی دینی بر ساماندهی زندگی بشریت با تأکید بر معارف رضوی». *فرهنگ رضوی*، ش ۱۵. صص ۱۹۳ - ۲۲۸.
- باخ، ریچارد (۱۳۹۰). *جانانان مرغ دریایی*. ترجمه پریوش فرسیاد. تهران: نیلوفر.
- برزگر، ابراهیم (۱۳۸۹). «رهیافت بومی‌سازی علوم انسانی». *روش‌شناسی علوم انسانی*. ش ۶۳. صص ۲۹ - ۵۳.
- برن، راندا (۱۳۹۳). *راز*. ترجمه نفیسه معتکف. تهران: لیوسا.
- پارکینسن، جی. ایچ. آر (۱۳۸۱). *عقل و تجربه از نظر اسپینوزا*. ترجمه محمدعلی عبدالهی. قم: بوستان کتاب.
- چالمرز، آلن اف (۱۳۸۷). *چیستی علم*. ترجمه سعید زبیاکلام. تهران: سمت.
- حقیقت، سید صادق (۱۳۹۲). *روش‌شناسی علوم سیاسی*. قم: دانشگاه مفید.
- خرمشاهی، بهاء‌الدین (۱۳۷۸). *پوزیتویسم منطقی (رهیافتی انتقادی)*. تهران: علمی فرهنگی.
- خسروپناه، عبدالحسین و حسن پناهی آزاد (۱۳۸۱). *هستی‌شناسی معرفت*. تهران: امیرکبیر.
- دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال (۱۳۹۳). *فرانز پوپر و روابط بین‌الملل*. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.

- ردفیلد، جیمز (۱۳۹۱). *پیشگویی آسمانی*. ترجمه هرمز عبدالهی. تهران: فرزانه روز.
- زیمل، گئورگ (۱۳۷۳). «پول در فرهنگ مدرن». ترجمه یوسف ابادری. *ارغنون*. ش ۳. صص ۳۳۸-۳۲۵.
- شفیعی سروستانی، ابراهیم (۱۳۸۵). *جریان‌شناسی دفاع از حقوق زنان در ایران*. قم: کتاب طه.
- صادقی فسایی، سهیلا و محسن ناصری‌راد (۱۳۹۰). «عناصر بنیادین پژوهش کیفی در علوم اجتماعی: هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، روش‌شناسی و روش». *مجله مطالعات اجتماعی ایران*. ش ۲. صص ۸۰-۱۰۰.
- صادقی فسایی، سهیلا و ایمان عرفان‌منش (۱۳۹۴). «بازنمایی بحران معنا و خانواده در فیلم‌های گانزالس ایناریتو». *مجله جهانی رسانه*. ش ۱. صص ۵۷-۷۲.
- طغیانی، اسحاق و زهره مشاوری (۱۳۹۳). «بررسی تطبیقی مفهوم سلوک در رمان سیدارتا و حکایت شیخ صنعان». *مجله ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناسی*. دوره ۱۰. ش ۳۴. صص ۱۶۱-۱۹۱.
- فولکیه، پل (۱۳۷۷). *فلسفه عمومی یا مابعدالطبیعه*. ترجمه یحیی مهدوی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- کوپا، فاطمه، بهجت‌السادات حجازی و صالحه غضنفری‌مقدم (۱۳۸۹). «از منطق الطیر عطار تا جانانان مرغ دریایی اثر ریچارد باخ». *جستارهای ادبی*. دوره ۴۳. ش ۳. صص ۴۹-۷۰.
- کوئیلو، پائولو (۱۳۸۶). *سلاحشور نور*. ترجمه حسین نعیمی. تهران: ثالث.
- گاردنر، ویلیام (۱۳۸۶). *جنگ علیه خانواده*. ترجمه معصومه محمدی. تهران: دفتر مطالعات و تحقیقات زنان.
- گردد، یوستین (۱۳۹۳). *دنیای سوفی*. ترجمه آرمان صلاحی. تهران: تسنیم.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۹۲). *تجدد و تشخیص جامعه و هویت شخصی در عصر جدید*. ترجمه ناصر موفقیان. تهران: نشر نی.

لچت، جان (۱۳۷۷). *پنجاه متفکر بزرگ معاصر. از ساختارگرایی تا پساامدرنیته*. ترجمه محسن حکیمی. تهران: خجسته.

لطیفی، زهره و نسیم استکی آزاد (۱۳۹۳). «نسبت بین آگاهی و گرایش به عرفان اسلامی در فرایند هویت‌یافتگی». *مطالعات ملی*. ش ۶۰. صص ۷۳-۹۴.

لیتل، دانیل (۱۳۷۳). *تبیین در علوم اجتماعی: درآمدی به فلسفه علم/اجتماع*. ترجمه عبدالکریم سروش. تهران: صراط.

مان، توماس (۱۳۹۴). *کوه جادو*. ترجمه جلیل فخری. تهران: فرزانه روز.

مشاوری، زهره و محمدرضا نصر اصفهانی (۱۳۹۱). «مقایسه تحلیلی رمان سیدارتا با حکایت شیخ صنعان». *مجله ادبیات تطبیقی دانشگاه شهید باهنر کرمان*. دوره ۳. ش ۶. صص ۲۴۱-۲۶۳.

موآم، ویلیام سامرست (۱۳۹۴). *لبه تیغ*. ترجمه بهروز سالاری. تهران: نگاه.

نش، کیت (۱۳۸۹). *جامعه‌شناسی سیاسی معاصر*. ترجمه محمدتقی دلفروز. تهران: کویر.

نوریس، کریستوفر (۱۳۸۰). *شالوده‌شکنی*. ترجمه پیام یزدان‌جو. تهران: شیرازه.

هسه، هرمان (۱۳۸۱). *سیدارتا*. ترجمه امیر فریدون گرگانی. تهران: نشر فردوس.

هی، لویی (۱۳۷۵). *شفای زندگی*. ترجمه گیتی خوشدل. تهران: دنیای مادر.

Ahmadi, B. (1995). *Modernite va Tafakkor –e Enteqādi*. 2nd edition. Tehran: Markaz Publication. [in Persian]

Albom, M. (2014). *Seshanbehā bā Mori*. Mandana Qahremanlu (Tr.). 13th edition. Tehran: Qatre. [in Persian]

Aron, R. (2011). *Marāhel –e Asāsi –e seyr –e Andishe dar Jām'e Shenāsi*. Baqer –e Parham (Tr.). 10th edition. Tehran: Elmi & Farhangi. [in Persian]

Bach, R. (2011). *Jānātān Morq –e Daryāi*. Parivash Farsyad (Tr.). Tehran: Nilufar. [in Persian]

Barzegar, E. (2010). “Rahyāft –e Bumi Sāzi –e Ulum –e Ensani”. *Ravesh Shenāsi Olum –e Ensāni*. vol. 16. No. 63. pp. 29-53. [in Persian]

Byrne, R. (2014). *Rāz*. Nafiseh Mo'takef (Tr.). 49th edition. Tehran: Liusā. [in Persian]

- Chalmers, A. (2008). *Chisti –e Elm*. Saeed Zibakalam (Tr.). 8nd edition. Tehran: Samt. [in Persian]
- Coelho, P. (2007). *Salahshur –e Nur*. Hosein Naemi (Tr.). 2nd edition. Tehran: Sāles. [in Persian]
- Coupa, F., B. Hejazi & S. Ghazanfari Moghaddam (2010). “Az Manteqoteyr –e 'Atār ta *Jānātān Morq –e Daryāi Asare Richard Bach*”. *Jostarhāy –e Adabi*. Vol. 43. No. 3. pp. 49- 70. [in Persian]
- De Saint-Exupéry, A. (2014). *Shāzde Kucholu*. Ahmad –e Shamlu (Tr.). 27nd edition. Tehran: Agah. [in Persian]
- Dehghani Firuzabadi, J. (2014). *Fara Nazariye –e Ravābet –e Beynalmelal*. Tehran: 'allāmeḥ Tabātabāye University Publication. [in Persian]
- Emamjomeh Zadeh, J., Z. Mahmudi Raja & A. Seraj (2017). “Barasi –e Tatbighi –e Kārbast –e Jahāni Shodan –e farhang va Jahānbini –e Dini bar Sāmandahi –e Zendegi –e Bashari ba T'kid bar Ma'āref –e Razavi”. *Farhang –e Razavi*. Vol. 4. No. 15. pp. 193- 228. [in Persian]
- Foulquié, P. (1998). *Falsafe –e Omumi yā Māb'doltabi'e*. Yahyā Mahdavi (Tr.). Tehran: Tehran University Publication. [in Persian]
- Gaarder, J. (2014). *Jahān –e Sufi*. Arman Salahi (Tr.). Tehran: Tasnim. [in Persian]
- Gardner, W. (2007). *Jang 'Aleyhe Khānevāde*. Masoumeh Mohammadi (Tr.). Tehran: Daftar –e Motāleāt & Tahqiqāt –e Zanān Publication. [in Persian]
- Giddens, A. (2013). *Tajadod va Tashakhos –e Jam'e va Howeyat –e Shaksi dar 'Asre Jadid*. Translated by Naser Movafagheyan. Tehran: Ney Publication. [in Persian]
- Haghighat, S. (2013). *Ravesh Shenāsi –e Olum –e Ensāni*. Qom: Mofid University Publication. [in Persian]
- Hay, L. (1996). *Shefa –e Zendegi*. Gity Khoshdel (Tr.). 9nd edition. Tehran: Donyā –e Mādar Publication. [in Persian]
- Hesse, H. (2002). *Sizāretā*. Amir Fereydoun Gorgani (Tr.). Tehran: Ferdows Publication. [in Persian].
- Khoramshahi, B. (1999). *Positivism –e Manteqi*. 2nd edition. Tehran: Elmi & Farhangi Publication. [in Persian].
- Khosrow Panah, A., & A. Panahi Azad (2002). *Hastishenāsi –e Ma'refat*. Tehran: Amirkabir Publication. [in Persian]

- Latifi, Z., & N. EstekiAzad (2014). "Nesbat –e Beyni –e Āgāhi va Garāyesh –e be 'Erfān –e Eslāmi dar Farāyand –e Hoveyat Yāftegi". *Motāleāt –e Meli*. Vol. 15. No. 60. pp. 49- 70. [in Persian]
- Lechte, J. (1998). *Panjāh Motefaker –e Bozorg –e Mo'āser, az Sākhṭārgerā –e tā Pasāmodernite*. Mohsen Hakimi (Tr.). Tehran: Xojaste Publication. [in Persian]
- Little, D. (1994). *Tabin dar Olum –e Ejtemā'i*. Abdolkarim Soroush (Tr.). Tehran: Serāt Publication. [in Persian]
- Luik, John (1998). "Humanism", in *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. London and New York: Routledge.
- Mann, T. (2015). *Kuh –e Jādu*. Jalil Fakhri (Tr.). Tehran: Farzān –e Ruz Publication. [in Persian]
- Maugham, S. (2014). *Labe –e Tigh*. Behruz Salari (Tr.). Tehran: Negāh Publication. [in Persian]
- Nash, K. (2010). *Jam'e Shenāsi –e Seyāsi –e Mo'āser*. Mohammad Taghi Delforuz (Tr.). Tehran: Kavir. [in Persian]
- Nasr Esfahani, M., & Z. Moshaveri (2012). "Moghāyese –e Tahlili –e Sizāretā bā Hekāyat –e Sheykh –e San'ān". *Adabeyat –e Tatbiqi Kermān*. Vol. 3. No. 6. pp. 241- 263. [in Persian]
- Norris, Ch. (2001). *Shālude Shekani*. Payam Yazdanjoo (Tr.). Tehran: Shirāze. [in Persian]
- Parkinson, G. H. R. (2002). *'Aql va Tajrobe az Nazar –e Spinozā*. Mohammad Ali Abdollahi (Tr.). Qom: Bustān –e Ketāb. [in Persian]
- Redfield, J. (2012). *Pishgui –e Āsemāni*. Hormoz –e Abdollahi (Tr.). 7nd edition. Tehran: Farzān. [in Persian]
- Sadeghi Fasaie, S., & I. Erfan Manesh (2015). "Bāznāmāi –e Bohrān –e Ma'nā va Khānevādeh dar Fīlmhā –e Alejandro González". *Resāneh*. No. 1. pp. 57- 72.
- Sadeghi Fasaie, S., & M. Naseri Rad (2011). "Anāsor –e Bonyadin –e Pazohesh –e Keyfi dar Ulume Ejtemā'i". *Motāleāt –e Ejtemai –e Irān*. Vol. 5. No. 2. pp. 80- 100. [in Persian]
- Shafiei Sarvestani, E. (2006). *Jaryān shenāsi –e Def' az Hoqoq –e Zanān*. Qom: Tāhā. [in Persian]
- Simmel, J. (1994). "Pul dar Farhang –e Modern". Yousef Abazari (Tr.). *Arganun*. No. 3. pp. 325- 338. [in Persian]

- Toghyani, E., & Z. Moshaveri (2014). "Barrasi –e Tatbighi –e Mafhum –e Soluk dar Roman –e Sizāretā va Hekāyat –e Sheykh –e San'ān". *Adabeyāt –e Erfāni & Ostoreshenāxti*. Vol. 10. No. 34. pp. 161- 191. [in Persian]
- Webber, R. E. (1982). *Secular Humanism: Threat and Challenge*. U.S.A: Zondervan Publishing House.

